

บทนำ

บทที่ 1

บทนำ

- 1.1 จิตวิทยาสังคม กับ สังคมศาสตร์
- 1.2 ประวัติความเป็นมาของจิตวิทยาสังคม
- 1.3 บทบาทของทฤษฎีในจิตวิทยาสังคม
- 1.4 ทำไมจึงต้องมีทฤษฎี
- 1.5 คุณสมบัติของทฤษฎีที่ดี
- 1.6 ประเภทของการศึกษา
 - 1.6.1 สหสัมพันธ์
 - 1.6.2 การทดลอง
- 1.7 ชนิดต่าง ๆ ของการศึกษาทางจิตวิทยาสังคม
 - 1.7.1 การศึกษาในสนาม
 - 1.7.2 การทดลองในสนาม
 - 1.7.3 การทดลองในห้องปฏิบัติการ
 - 1.7.4 การสำรวจกลุ่มตัวอย่าง
- 1.8 สรุป

จิตวิทยาสังคม

บทนำ

ศักดิ์ เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยปีหนึ่ง เขามาจากต่างจังหวัดแถบชายแดนของประเทศไทย เข้ามาศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาในกรุงเทพฯ ศักดิ์ รู้สึกเหงา ว้าเหว่ เขาไม่เจอเพื่อนฝูงเก่า ๆ จากโรงเรียนเดิมเลย ทุกสิ่งใหม่สำหรับศักดิ์ทั้งสิ้น เขาไม่รู้จะทำอย่างไรกับความเหงาของเขา เพราะปกติแล้วเขาเป็นคนพูดไม่เก่ง เขามองสภาพรอบตัวอย่างท้อแท้ เขาเคยนึกอยากมีเพื่อนที่จะพูดคุยถามวิชาเรียนกัน แต่เขาก็ไม่รู้จักวิธีที่จะไปสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนใหม่ เขามักจะบอกตัวเองว่า “เรามันเด็กบ้านนอก พูดจาไม่ใคร่เป็น คงไม่มีใครมีใครอยากรู้จักนัก”

วิรัช เป็นผู้ใหญ่บ้านแห่งหนึ่ง เขาได้รับการทาบทามจากนายสมหมาย ผู้สมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. คนหนึ่งให้ช่วยหาเสียงให้ โดยมีเงินจำนวนใหญ่ก้อนหนึ่งเป็นค่าตอบแทน วิรัชรู้ว่านายสมหมายมีประวัติส่วนตัวที่ต่างพร้อยบางอย่าง และมักจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการค้าขายในทางไม่สุจริตนัก แต่นายสมหมายมีผู้ใหญ่ที่มีตำแหน่งทางราชการสูงกว่าวิรัชให้การสนับสนุนอยู่ วิรัชตัดสินใจไม่ถูกว่าควรทำอย่างไรดี ถ้าไม่สนับสนุนนายสมหมาย ก็อาจจะถูกผู้ใหญ่เพ่งเล็ง แต่ถ้าสนับสนุนไปก็ขัดกับมโนธรรมของตนเอง

เมื่อเดือน เมษายน 2526 มีคดีสะเทือนขวัญประชาชนเกิดขึ้น โดยชายผู้หนึ่งมีความวิตกกังวลว่าภรรยาของตนจะไปมีความสัมพันธ์กับชายอื่น จึงหันมาหาทางออกกับลูกทั้ง 4 คน โดยการวางแผนสังหารอย่างเลือดเย็น ด้วยวิธีผสมยาพิษลงไปในเรื่องดื่มให้ลูกรับประทาน หลังจากนั้น ก็จะออกตามล่าภรรยาและจะฆ่าตัวตายตาม แต่ในขณะที่ตามหาภรรยาอยู่นั้น ได้ถูกทางตำรวจจับกุมตัวไว้ได้เสียก่อน

จากตัวอย่างของเรื่องจริงทั้งสาม แสดงให้เห็นถึงเรื่องราวประเภทที่นักจิตวิทยาสังคมสนใจศึกษา เรื่องทั้งสามเป็นเพียงตัวอย่างคร่าว ๆ ของการศึกษาเรื่องการผูกมิตร ทัศนคติ และความก้าวร้าวในสังคมเท่านั้น จริง ๆ แล้วนักจิตวิทยาสังคมสนใจเรื่องต่าง ๆ มากมายในการสนใจปัญหาเหล่านี้ จุดใหญ่เขาจะตั้งคำถามว่า เหตุใดบุคคลเหล่านี้จึงมีพฤติกรรมดังกล่าว

เช่น เหตุใดนักศึกษาหนุ่มจึงไม่กล้าสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น ? เมื่อความขัดแย้งทางความคิดเกิดขึ้น บุคคลจะทำอย่างไร ? และเหตุใดพอจึงฆ่าลูกทั้ง 4 ได้ลงคอ ? คำตอบต่อคำถามเหล่านี้ไม่ใช่เป็นสิ่งที่จะตอบได้ง่าย ๆ จำเป็นต้องค้นคว้าศึกษาถึงภูมิหลังทางบุคลิกภาพของบุคคลเหล่านี้ทั้งสิ้น และที่สำคัญที่สุดก็คือ มีอะไรในสภาพการณ์เกิดเหตุที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์บ้าง ?

กล่าวง่าย ๆ การศึกษาทางจิตวิทยาสังคม ก็คือการศึกษาที่นักจิตวิทยาพยายามที่จะเข้าใจความคิดนึก ความรู้สึกและพฤติกรรมของมนุษย์ที่เขาทำไปเวลาอยู่ต่อหน้าผู้อื่น ไม่ว่าจะบุคคลผู้อื่นนั้นจะมีตัวตนจริงหรือจะเป็นบุคคลในจินตนาการของเขาก็ตาม

จุดสนใจของนักจิตวิทยาสังคมนั้นจะมุ่งตรงไปที่บุคคลและการแสดงออกของเขาในการตอบโต้ต่อสิ่งเร้าที่เป็นบุคคลหรือกลุ่ม ความสนใจของนักจิตวิทยาสังคมในประเด็นนี้ได้ทำให้เขามีความแตกต่างไปจากนักพฤติกรรมศาสตร์อื่น ๆ เช่น นักสังคมศาสตร์หรือนักมนุษยศาสตร์ที่จะสนใจในประเด็นของปรากฏการณ์ของกลุ่มมากกว่าบุคคลในกลุ่ม เช่น การรวมกลุ่มโดยทั่ว ๆ ไป ส่วนจิตวิทยาสังคมจะมุ่งไปที่บุคคลและผลที่เขาปฏิบัติตอบโต้ออกไปกับบุคคลอื่นหรือเมื่ออยู่ต่อหน้าบุคคลอื่น นอกจากนี้ จิตวิทยาสังคมยังแยกออกจากจิตวิทยาทั่วไปตรงที่ว่าจิตวิทยาทั่วไปนั้นจะเน้นการเข้าใจและการตอบโต้ของบุคคลกับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ส่วนจิตวิทยาสังคมจะเน้นเฉพาะปฏิกิริยาของบุคคลเมื่ออยู่ต่อหน้าผู้อื่นเท่านั้น

คำถามที่นักจิตวิทยาสังคมถามก็มักจะเป็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ไปจนถึงปัญหาที่สลับซับซ้อน ต้องใช้เวลาในการแก้ไข จากตัวอย่างข้างต้นนั้นนักจิตวิทยาสังคมจะมุ่งไปที่ประเด็นว่า สถานการณ์ใดที่ทำให้คนเราไม่กล้าไปมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น เหตุใดเราจึงไม่กล้าตัดสินใจตามมโนธรรมของเรา หรือมีอะไรมาช่วยยั้งให้เราขาดความอดกลั้น มีพฤติกรรมที่ก้าวร้าวอย่างรุนแรงออกไป นอกจากนี้จิตวิทยาสังคมยังสนใจหัวข้ออื่น ๆ เช่น ทศนคติเกิดและเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร ? ผู้นำชนิดไหนที่ได้รับความนิยม ? ทำไมบางคนเป็นห่วงเป็นใยในการเลือกผู้แทน ในขณะที่คนอื่นอีกกลุ่มนอนหลับทับสิทธิ์ ? ตัวแปรอะไรที่ทำให้คนกลุ่มหนึ่งมีความเจริญรุ่งเรืองในขณะที่อีกกลุ่มกำลังถอยหลังเข้าคลอง ?

นี่เป็นเพียงส่วนย่อย ๆ ของคำถามที่นักจิตวิทยาสังคมพยายามสนใจค้นคว้า ถ้าเราลองพิจารณาดูให้ดีจะเห็นว่า คำถามเหล่านี้เป็นคำถามที่เกี่ยวกับปัญหาสังคมทั้งหลายนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตาม คำตอบของคำถามเหล่านี้แม้จะเป็นคำตอบต่อคำถามที่ตั้งขึ้นก็จริง แต่มักจะทำเพื่อทดสอบข้อสมมุติฐานที่ตั้งขึ้นไว้ หรือเพื่อพิสูจน์ทฤษฎีนั้นเอง

ในการเรียบเรียงหนังสือจิตวิทยาสังคมเล่มนี้ ผู้เขียนจะพยายามสะท้อนให้เห็นภาพของจิตวิทยาสังคมสมัยปัจจุบัน และหัวข้อเรื่องที่กำลังได้รับความสนใจมากที่สุด โดยจะพยายามอิงไปทางทฤษฎีและวิจัย บางหัวข้อนักศึกษาจะเห็นว่าผู้เขียนจะข้ามไปไม่พูดถึง แต่จะพูดถึงบางหัวข้ออย่างละเอียด ทั้งนี้ เพราะหัวข้อที่ข้ามไปนั้นมีเขียนอยู่แล้วในหนังสือจิตวิทยาสังคมขั้นสูง นักศึกษาจะไปรู้รายละเอียดเมื่อเรียนจิตวิทยาสังคมขั้นสูงอีกทีหนึ่ง สำหรับในขั้นต้นนี้ ผู้เขียนต้องการให้นักศึกษามองจิตวิทยาสังคมเบื้องต้นในความหมายที่กว้าง ๆ เป็นพื้นฐานก่อนที่จะข้ามไปเรียนในขั้นลึกต่อไป

1.1 จิตวิทยาสังคมกับสังคมศาสตร์

จิตวิทยาสังคมนั้นมีความเกี่ยวข้องพันกับการศึกษาวิชาอื่นในสังคมศาสตร์มากมาย เช่น ทางด้านวิชารัฐศาสตร์ซึ่งเป็นวิชาเกี่ยวกับผู้นำและการจัดระบอบการปกครองและการบริหารราชการต่าง ๆ จิตวิทยาสังคมจะศึกษาถึงพฤติกรรมทางสังคมลักษณะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ ปัญหาและแนวทางแก้ไขของความขัดแย้งในกลุ่มและมวลชน ปัญหาการจราจรและผลที่กระทบต่อบุคคล ในด้านวิชาทางประวัติศาสตร์ จิตวิทยาสังคม จะมีการศึกษาเปรียบเทียบเหตุการณ์ในอดีต และปรากฏการณ์ในปัจจุบัน เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ถูกต้องที่สุด ในด้านวิชาเศรษฐศาสตร์ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต การจำหน่าย การบริโภค จิตวิทยาสังคมก็ได้ใช้หลักเกณฑ์ทางทฤษฎีมาอธิบายถึงพฤติกรรมการจำหน่าย การบริโภค รวมถึงอิทธิพลของการโฆษณาชวนเชื่อที่มีผลต่อพฤติกรรมของบุคคล แต่ที่ใกล้เคียงมากที่สุดเห็นจะเป็นวิชาสังคมวิทยาตามสถาบันต่าง ๆ ในบางครั้งจะเห็นว่าการสอนวิชาจิตวิทยาสังคมนี้ สอนกันทั้งสองคณะคือ เป็นวิชาหนึ่งในคณะสังคมวิทยา และในขณะเดียวกันก็เป็นวิชาที่สอนกันในแผนกจิตวิทยาด้วย แต่อย่างไรก็ตาม การสอนแต่ละคณะนั้นแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มที่เน้นไปคนละทาง จิตวิทยาสังคมที่สอนในคณะสังคมวิทยานั้น จะเน้นในด้านของพฤติกรรมหมู่หรือกลุ่มมากกว่าที่จะเน้นตัว

บุคคลเหมือนที่สอนกันในแผนกจิตวิทยา จิตวิทยาสังคมที่สอนในคณะสังคมวิทยา จะเน้นในเรื่องของธรรมชาติ โครงสร้างและหน้าที่ของสังคมทั้งกลุ่ม และแทบจะไม่ได้สนใจถึงความสัมพันธ์ในระดับบุคคลต่อบุคคลเท่าใดนัก สมมุติว่าเราจะศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการเลือกผู้แทนของประชากร ทางสังคมวิทยาจะเน้นไปในเรื่องที่ว่า กลุ่มแต่ละกลุ่ม เช่น ประชาชนในพระนครจะเลือกผู้แทนต่างกับประชาชนในชนบทอย่างไร พรรคไหนได้คะแนนนิยมสูงสุดในกลุ่มต่าง ๆ ของประเทศ เรื่องเดียวกันนี้ถ้าไปให้นักจิตวิทยาสังคมในแผนกของจิตวิทยาศึกษาแล้ว นักจิตวิทยาสังคมจะไม่สนใจศึกษาว่า ประชากรกลุ่มไหนจะเลือกพรรคใดมากกว่ากัน เพราะเขาถือว่ามันเป็นเรื่องของสังคมใหญ่ ไม่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์แต่ละคน ถ้านักจิตวิทยาสังคมจะหาเรื่องมาศึกษา เขาจะต้องศึกษาเรื่องประเภทที่ว่า สมมุติว่าถ้าเพื่อน ๆ ทุกคนของนาย ก. เลือกพรรคสังคมนิยมหมด จะมีผลต่อการเลือกผู้แทนของนาย ก. หรือไม่? หรือการซื้อคะแนนเสียงจะมีผลต่อการเปลี่ยนทัศนคติมาชอบพรรคอนุรักษนิยมของ นาย ก. เพียงใด? กล่าวคือ นักจิตวิทยาสังคมจะสนใจว่าพฤติกรรมจากสิ่งแวดล้อมที่ประกอบไปด้วยบุคคลอื่น ๆ นั้น มีผลต่อพฤติกรรมของนาย ก. แค่ไหน เพราะเขาถือเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลนี้สำคัญ ถ้าเราสนใจศึกษาเราจะสามารถเข้าใจและทำนายพฤติกรรมของนาย ก. ได้ ในขณะที่ฝ่ายทางสังคมวิทยานั้นคิดว่า เรื่องส่วนบุคคลนี้ควรเป็นเรื่องทางจิตวิทยามากกว่าทางสังคมวิทยา ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแม้ชื่อของวิชาซ้ำซ้อนกัน แต่แนวที่เขาเน้น จะต่างกันออกไปมาก สรุปอีกครั้งหนึ่งก็คือ วิชาจิตวิทยาสังคมนั้นจะเกี่ยวโยงกับความสัมพันธ์ส่วนบุคคลระหว่างบุคคลหนึ่งกับคนอื่นหรือกลุ่มสังคม เราต้องการศึกษาว่าบุคคลอื่นมีอิทธิพลต่อความนึกคิด การตัดสินใจ ตลอดจนพฤติกรรมแสดงออกของเราอย่างไร ส่วนสังคมวิทยาจะเน้นถึงการศึกษาเรื่องกลุ่มในสังคม

ในหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนได้ยึดแนวทางของการค้นคว้าทางจิตวิทยาสังคมชนิดที่สอนกันในแผนกจิตวิทยามากกว่าที่จะมีเนื้อหาเอนเอียงไปทางกลุ่ม หรือปรากฏการณ์ของกลุ่มอย่างที่วิชาสังคมวิทยาสนใจ ในหัวข้อต่อไปคงจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจยิ่งขึ้นถึงรากฐานของวิชาจิตวิทยาสังคม ดังที่สอนกันอยู่ในปัจจุบัน

1.2 ประวัติความเป็นมาของจิตวิทยาสังคม

อาจจะกล่าวได้ว่าหัวใจใหญ่ของศาสตร์ทุกแขนงอยู่ที่ตัวทฤษฎีและภาควิจัย วิชาจิตวิทยาสังคมก็เช่นเดียวกัน ดูเหมือนว่าในภาคทฤษฎีได้เริ่มมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 โดยนักปราชญ์คือ ออกัส กองท์ (Auguste Comte, 1798-1875) กองท์ ใช้เวลาส่วนใหญ่ของชีวิตของเขาไปในการจัดแบ่งระบบของวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ เขามีความเชื่อว่าความรู้ทุกสาขาจะต้อง

มี 3 แขนงใหญ่ ๆ คือ ทางเทววิทยา (Theological) ทางอภิปรัชญา (Metaphysical) และทางปฏิฐานนิยม (Positivistic) ดูเหมือนว่านักปราชญ์สมัยก่อนเชื่อในการที่พระเจ้าสร้างโลก และเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ว่าเป็นเรื่องของพระเจ้า ต่อมาแนวโน้มก็เปลี่ยนไป ความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าและวิทยาศาสตร์มีความเกี่ยวข้องกันน้อยเข้าทุกที แต่ก็ยังเลือนลอยและยากแก่การเข้าใจอยู่มาก และนี่คือขั้นตอนทางอภิปรัชญา (Metaphysical) ส่วนในขั้นสุดท้ายความนึกคิดเป็นไปในทางวิทยาศาสตร์มากขึ้นทุกที มีการทดลอง ค้นคว้าหาความจริงจากสมมุติฐานที่ตั้งขึ้น กองที่เชื่อว่าศาสตร์ทุกชนิดจะต้องผ่าน 3 ขั้นตอนนี้มาทั้งสิ้น ในเรื่องเกี่ยวกับวิชาต่าง ๆ ก็ต้องเป็นไปตามกฎนี้เช่นกันคือเริ่มจากคณิตศาสตร์และตรรกวิทยา ต่อมาก็เป็นวิทยาศาสตร์กายภาพ ช่วงสุดท้ายเป็นช่วงของวิชาจำพวกชีววิทยาและสังคมศาสตร์ อย่างไรก็ตาม กองที่เห็นว่าควรจะมีศาสตร์ที่เกี่ยวกับสังคมซึ่งต่อมาก็กลายชื่อเป็นสังคมวิทยา ส่วนมนุษยนั้นถูกมองว่าเป็นการศึกษาคาบเกี่ยวระหว่างชีววิทยาและสังคมวิทยา กองที่ได้ตั้งชื่อของวิชาใหม่นี้ว่าเป็นการศึกษาส่วนของจริยธรรมในมนุษย์เป็นศาสตร์สูงสุด (ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น จิตวิทยา) ต่อมา มีผู้สนใจศึกษาบุคคลในสังคมที่เขาอยู่ ซึ่งก็คือวิชาจิตวิทยาสังคมนี้เอง จิตวิทยาสังคมจึงถือกำเนิดมาจากสังคมวิทยา และจิตวิทยาผสมกัน

ที่กล่าวมาแล้วเป็นส่วนของตัวทฤษฎี ส่วนทางด้านวิจัยนั้นทางจิตวิทยาสังคมเพิ่งมาเริ่มได้เมื่อเกือบจะเข้าศตวรรษที่ 20 นี้เอง โดยนักจิตวิทยาชื่อ ทริพเล็ตท์ (Triplet 1897) เขาได้ทำการทดลองว่าในการแข่งขันขี่จักรยาน 2 ล้อนั้นมนุษย์จะทำเวลาได้ดี ถ้าแข่งกับบุคคลอื่นหรือแข่งกับเวลาเอง (ผลปรากฏว่าการแข่งกับบุคคลอื่นนั้น ผู้แข่งทำเวลาได้ดีกว่าถ้าแข่งกับเวลา) ต่อมาอีก 10 ปี หลังจากการทดลองของทริพเล็ตท์ หนังสือจิตวิทยาสังคมเล่มแรกก็กำเนิดขึ้นโดยนักสังคมวิทยาชื่อ รอสส์ (Ross) และอีกเล่มหนึ่งแต่งโดย แมคดุกัลล์ (Mcdougall, 1908) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยา หลังจากมีหนังสือแล้วการวิจัยอื่น ๆ ก็เกิดตามขึ้นมาอย่างรวดเร็ว หนังสือทางจิตวิทยาสังคมก็มีแพร่หลายมากขึ้นเป็นลำดับ และส่วนใหญ่อีกเริ่มเน้นเรื่องของการทดลองมากขึ้นด้วย

ในช่วงปี 1930 จัดว่าเป็นการเริ่มเปิดศักราชของวิชาสาขาจิตวิทยาสังคมก็ว่าได้ ในช่วงนี้มีทั้งหนังสือ การค้นคว้าทดลองและวิจัยเกี่ยวกับจิตวิทยาสังคมมากมาย แต่ผู้ที่ทำให้จิตวิทยาสังคมเป็นศาสตร์ที่มีความหมายมาก เห็นจะไม่มีใครเกิน เลอวิน (Lewin) นักจิตวิทยาชาวเยอรมัน

เขาจัดว่าเป็นบิดาของจิตวิทยาสังคมเลยก็ว่าได้ งานของเลอวินในด้านกลุ่ม จัดเป็นการบุกเบิก และเปิดการศึกษาเกี่ยวกับขบวนการกลุ่มตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา เลอวินได้ใช้ความอัจฉริยะของเขาในเรื่องการศึกษา บทบาทของกลุ่มที่มีผลต่อบุคคล เขาได้จัดวางระเบียบการศึกษาอย่างมีระบบและเป็นไปในทางวิทยาศาสตร์มากที่สุด เขาได้แสดงให้เห็นนักจิตวิทยาทั้งหลายทราบว่า มันเป็นไปได้ที่จะศึกษาเรื่องที่เคยนึกว่ายากและคลุมเครือ เช่น เรื่องผู้นำได้ในห้องทดลอง หรือเรื่องยาก ๆ เช่น การสร้างบรรยากาศของกลุ่ม การสังเกตพฤติกรรมของบุคคลที่อยู่ในกลุ่ม ต่างลักษณะกันว่าจะมีผลต่อบุคคลและงานของกลุ่มอย่างไร เป็นต้น และจากการเสนอผลงานของ เลอวิน นี้เอง ทำให้นักจิตวิทยาสามารถตอบคำถามประเภทที่ว่า ผู้พูดชนิดไหนที่จะเปลี่ยนทัศนคติผู้ฟังได้บ้าง? ท่านเลือกคบคนชนิดไหนเป็นเพื่อน ๆ? อคติกำเนิดขึ้นได้อย่างไร? เราจะสร้างความประทับใจให้ผู้อื่นได้อย่างไร? เป็นต้น

นอกจากนี้ เลอวินยังมีความเชื่อว่าการมีทฤษฎีเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ทฤษฎีช่วยให้เรารู้จักตั้งคำถามและหาคำตอบ เขาเชื่อว่าทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นอย่างมีระบบที่ได้ผ่านการพิสูจน์แล้วจะเป็นหนทางที่ช่วยเปิดโลกของความรู้ของเราให้กว้างออกไป จากสิ่งเดิม ๆ ที่เราคิดว่าเรารู้จักมันแล้ว นอกจากนี้ เขายังเห็นว่าจิตวิทยาสังคมนั้นสามารถหาคำตอบหลาย ๆ อย่างไปช่วยในการแก้ปัญหาสังคมได้อีกด้วย เขาเชื่อว่าจิตวิทยาสังคมควรมีส่วนร่วมในการให้ข้อเสนอแนะทางออกให้กับปัญหาหลาย ๆ ประเภท เช่น ความเหลื่อมล้ำกันทางสังคม ความขัดแย้งกันปัญหาอาชญากรรมและอคติเพื่อนำไปสู่สภาพสังคมที่เป็นธรรมกว่าในอนาคต

1.3 บทบาทของทฤษฎีในจิตวิทยาสังคม

เป็นที่ทราบกันโดยทั่ว ๆ ไปว่า จุดมุ่งหมายของวิทยาศาสตร์ก็คือการเรียนรู้ที่จะพยากรณ์ ควบคุม และ มีความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การพยากรณ์มีความหมายถึงความสามารถที่จะหยั่งรู้เหตุการณ์ที่ยังไม่เกิดขึ้นในอนาคต การควบคุม หมายความว่าจัดการหรือดัดแปลงสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น ส่วนความเข้าใจ หมายความว่าความสามารถที่จะอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นได้ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ทั่ว ๆ ไปนั้น ความสามารถในการพยากรณ์และควบคุมจะต้องมาก่อนความเข้าใจ ตัวอย่างเช่น นักเคมีอาจทำให้เกิดสภาพการณ์บางอย่างที่เอื้ออำนวยต่อปฏิกิริยาตอบสนองต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น โดยที่เขาอาจจะยังอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ได้ในบางครั้ง หรือแม้กระทั่งในวิชาทางแพทย์ บางครั้งทั้งที่ยังไม่รู้สาเหตุของการเกิดโรค เราก็อาจจะใช้วิธีการรักษาผู้ป่วยไปได้พลาง ๆ ก่อน

อย่างไรก็ตาม การเข้าใจอย่างถ่องแท้ในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งจำเป็นไม่น้อยทางวิทยาศาสตร์ เปรียบก็เสมือนความเข้าใจจะเป็นเครื่องช่วยการเดินทางของเราให้ถึงเป้าหมายเร็วขึ้น ตัวอย่างเช่น การขับเครื่องบิน ถ้าเราได้แต่ขับไม่รู้จักรถแล่นไปได้อย่างไร เราจะเคืองคว้างมากกับปรากฏการณ์เมื่อเครื่องบินดีดขัด เราไม่รู้ว่าจะอะไรเสีย เสียอย่างไร และควรแก้ไขอย่างไร เราจึงต้องมีความเข้าใจควบคู่กับกิจกรรมที่เราทำด้วยทุกครั้ง เพื่อช่วยแก้ปัญหาในการเดินทางของเราให้ถึงเป้าหมายเร็วเข้า

นักวิทยาศาสตร์ที่รู้เพียงแต่จะทำนายและควบคุมโดยไม่เข้าใจในสิ่งที่กำลังค้นหาจะประสบความยุ่งยากมากหากมีปรากฏการณ์ อุปสรรคความขัดข้องเกิดขึ้นกับสิ่งที่ไม่คาดฝัน เขาจะไม่รู้ว่าเขาควรทำอย่างไร และทางออกของปัญหามีเช่นไร ดังนั้น ความสามารถที่จะเข้าใจในสิ่งที่ตนกำลังค้นหา จึงเป็นจุดสำคัญของงานที่ทำอยู่ และ **ส่วนใหญ่ความเข้าใจนี้แหละจะมีการพัฒนาการเป็นทฤษฎีขึ้นมาในที่สุด**

โดยทั่ว ๆ ไป ทฤษฎีมีส่วนประกอบอยู่ 2 ส่วนคือ 1) กลุ่มของสิ่งก้ำกึ่งพื้นฐาน และ 2) ความสัมพันธ์ของสิ่งก้ำกึ่งเหล่านั้นที่เราคาดว่าเป็นความจริง ตัวอย่างเช่น ในวิทยาศาสตร์ประเภทเคมีหรือฟิสิกส์ อาจมีสิ่งก้ำกึ่งประเภทต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่อง ปริมาตร ความกดดัน และ อุณหภูมิ ตลอดจนความสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งก้ำกึ่งเหล่านั้น แต่ในทางจิตวิทยาสังคม สิ่งก้ำกึ่งเป็นข้อความประเภท ความก้าวร้าว ความโกรธ ความคับข้องใจ ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งก้ำกึ่งเหล่านี้ เราอาจเขียนออกมาเป็นประโยคยาว ๆ ได้ว่า “ความโกรธที่มีสาเหตุมาจากความคับข้องใจจะนำไปสู่ความก้าวร้าวได้” เราจะเห็นได้ว่าคำทั้ง 3 คือ ความก้าวร้าว ความโกรธ และความคับข้องใจ ถูกเขียนขึ้นมาใหม่ในรูปทฤษฎีที่ความสัมพันธ์ของคำทั้ง 3 ปรากฏอยู่ชัดเจนในรูปประโยค เมื่อตัวทฤษฎีได้ถือกำเนิดขึ้นแล้ว นักจิตวิทยาอาจมีการใช้กฎทางตรรกศาสตร์แปลงทฤษฎีเป็นข้อความที่เขาสามารถทดสอบได้ ข้อความที่ได้จากทฤษฎีเพื่อนำไปทดสอบเรียกว่า สมมุติฐาน (Hypothesis) จากตัวอย่างของประโยคข้างบนเราอาจแปลงทฤษฎีเพื่อทดสอบได้ว่า “ถ้าเราสร้างสถานการณ์คับข้องใจให้เกิดขึ้นกับบุคคลแล้วเขาจะแสดงความก้าวร้าวออกมา” เป็นการพยากรณ์ถึงเหตุการณ์ที่ยังมาไม่ถึง ในรูป ถ้าเกิด ก.แล้ว ข.จะตามมา ซึ่งเป็นการพยากรณ์ปรากฏการณ์ การทดสอบทฤษฎีจึงเป็นการทดสอบปรากฏการณ์ โดยสร้าง ก.ให้เกิด และดูว่า ข.จะเกิดตามมาหรือไม่ ในที่นี้ถ้าเราสร้างความคับข้องใจให้เกิดแล้ว ความก้าวร้าวควรตามมา ถ้ามี ก.แล้วไม่มี ข. ก็แสดงว่าสมมุติฐานผิด และตัวทฤษฎีก็ต้องผิดด้วย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สมมุติฐานไม่จำเป็นต้องมาจากทฤษฎีเสมอไป บางครั้งสมมุติฐานอาจมาจากการคาดคะเน การสังเกตการณ์ และประสบการณ์ในอดีตของมนุษย์ก็ย่อมได้ และการศึกษาที่สมมุติฐานไม่ได้มาจากทฤษฎีก็อาจมีคุณค่าได้เช่นเดียวกัน บ่อยครั้งที่สมมุติฐานทางการศึกษาจิตวิทยาสังคมไม่ได้มาจากทฤษฎีโดยตรง แต่มาจากการคาดคะเนเอาของมนุษย์เอง แต่ไม่ว่าจะมาจากทฤษฎีหรือไม่ก็ตาม การวิจัยทางจิตวิทยาสังคมก็ทำไปเพื่อศึกษาสมมุติฐานที่ตั้งขึ้นอย่างรัดกุม เพื่อให้ผลของการศึกษาสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ หรือเพิ่มพูนความเข้าใจใหม่ ๆ และพยากรณ์พฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมได้มากขึ้น

1.4 ทำไมจึงต้องมีทฤษฎี

จิตวิทยาสังคมนั้น ว่าที่จริงแล้วถ้าจะเทียบกับศาสตร์แขนงอื่น ๆ ก็จัดเป็นน้องใหม่ของวงการพฤติกรรมศาสตร์ แต่ถึงกระนั้นก็ตามการมีทฤษฎีจัดเป็นสิ่งจำเป็นมาก เพราะทฤษฎีนั้นได้ทำหน้าที่สำคัญ ๆ 3 ประการคือ

1) ทฤษฎีช่วยให้เราจัดระบบความคิดเกี่ยวกับปัญหา รวบรวมข้อมูลมากมายออกมาในรูปประโยคที่กระชับรัดกุมและมีความหมาย นำความคิดที่กระจัดกระจายเข้ามาสัมพันธ์กัน ในกรอบที่เราสามารถเข้าใจได้ หากไม่มีทฤษฎี ข้อมูลเหล่านั้นคงปะปนสับสน วุ่นวายและไม่มี ความหมายอย่างไรกับผู้ใดเลย

2) ทฤษฎีสามารถช่วยให้เราพยากรณ์ในสิ่งที่ยังไม่เกิดในอนาคต เป็นการคาดคะเนอย่างใกล้เคียงความจริงถึงสิ่งอาจเกิดขึ้น เป็นการเข้าใจและพยากรณ์ตลอดจนนำไปใช้ได้ด้วย ซึ่งอาจจะช่วยแก้ปัญหาให้กับสังคมในกรณีนี้ได้ เช่น ทฤษฎีความคับข้องใจกับความก้าวร้าว นั้นเราจะพบว่าใช้อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้หลายสถานการณ์ เช่น ถ้าเด็ก ๆ ถูกขัดใจทำให้โกรธก็จะมีปฏิกิริยารีดร้องส่งเสียงดัง หรือสถานการณ์บีบคั้นทางเศรษฐกิจ เช่น ข้าราชการหมากแพง ทำให้ประชาชนหันไปหาทางออกความก้าวร้าวต่อชนกลุ่มน้อย หรือเมื่อความต้องการไม่ได้ตามข้อเรียกร้อง จะปรากฏว่าเด็กนักเรียนวัยรุ่นนั้นก็ลุกฮือขว้างปาข้าวของแตกเสียหาย เหล่านี้เป็นต้น ตัวอย่างทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่าเมื่อความต้องการของกลุ่ม/บุคคลถูกขัดขวาง เขาจะแสดงออกด้วยความก้าวร้าวทำลายล้าง ซึ่งตรงกับที่ทฤษฎีได้ทำนายเอาไว้

3) ทฤษฎีจะเป็นตัวกระตุ้นทำให้นักวิจัยต้องการทดสอบเพื่อดูความถูกต้องของทฤษฎี อย่างไรก็ตามความคับข้องใจและความก้าวร้าวนี้ นักวิจัยอาจจะอยากทดสอบทฤษฎีนี้ขึ้นมา เขาอาจสร้างเป็นสถานการณ์ที่ทำให้บุคคลไปไม่ถึงจุดมุ่งหมายที่ต้องการ เพื่อเขาจะได้สังเกตปฏิกิริยาแสดงออกว่าก้าวร้าวหรือไม่ เพื่อเป็นการพิสูจน์ความถูกต้องของทฤษฎีอีกครั้งหนึ่ง

1.5 คุณสมบัติของทฤษฎีที่ดี

แคปแลน (Kaplan) ได้กล่าวถึงลักษณะของทฤษฎีที่ดี เป็นที่ยอมรับกันว่ามีคุณสมบัติดังต่อไปนี้คือ

- 1) คำพยากรณ์ของทฤษฎีถูกต้องตรงกับความเป็นจริง นั่นคือตรงกับข้อมูลที่ได้ในปัจจุบันและในอนาคต
- 2) ไม่ขัดแย้งกับข้อมูลที่ได้รับการยอมรับแล้วโดยทั่วไป
- 3) ในกรณีที่มีปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหาเกิดขึ้น ก็ไม่จำเป็นต้องใช้สิ่งก่อกวนมากมายหลายเรื่องมาอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้น
- 4) ช่วยกระตุ้นให้เกิดการอยากทำวิจัยเพื่อเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ เพื่อความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ต่อไป

ขอยกตัวอย่างเช่น ในเรื่องของปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติหรือ (ESP) นั้นบางท่านเรียกว่าปรากฏการณ์อิทธิฤทธิ์ เช่น เรื่องการส่งโทรจิตหรืออ่านใจคนได้โดยไม่ต้องผ่านเข้ามาทางระบบสัมผัสตามปกติ นักจิตวิทยาก็อยากจะเชื่อในเรื่องนี้เหมือนกันเพียงแต่เขาจะต้องดูว่า ประการแรก ข้อมูลต่างๆ ที่ได้มาในเรื่องปรากฏการณ์เหล่านี้ถูกต้องตรงกับความเป็นจริงที่เป็นไปได้แค่ไหน ประการที่สอง ข้อมูลนั้นขัดแย้งกับความรู้เรื่องสัมผัสที่เข้าทางสมองที่ทางวิทยาศาสตร์ค้นพบหรือไม่ ต่อไปก็คือการวิเคราะห์เกี่ยวกับ ESP นี้สามารถอธิบายโดยไม่ต้องใช้สิ่งก่อกวนมากมายหลายเรื่องหรือไม่ และประการสุดท้าย เรื่องปรากฏการณ์นี้ได้ทำให้เกิดการอยากค้นคว้าวิจัยทางวิทยาศาสตร์เพิ่มขึ้นหรือไม่

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีใหม่ๆ อะไรก็ตามจะไม่สามารถเรียกเป็นทฤษฎีได้ ถ้าไม่สามารถตอบคำถามทั้ง 4 นี้ได้ และจากการรู้ลักษณะของการเป็นทฤษฎีที่ดีนี้ ก็น่าจะเป็นสิ่งช่วยให้นักศึกษาได้เริ่มมองทฤษฎีต่างๆ ในแง่ของการหัดวิเคราะห์ถึงส่วนดี/ไม่ดีได้มากขึ้นต่อไปด้วย

1.6 ประเภทของการศึกษา

ตามปกติแล้ว เราสามารถแบ่งประเภทของการศึกษาออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

- 1) สหสัมพันธ์ (Correlation)
- 2) การทดลอง (Experiment)

จะขอกล่าวถึงรายละเอียดของการศึกษาแต่ละประเภทดังนี้

1.6.1 สหสัมพันธ์

เราจะใช้การศึกษาแบบสหสัมพันธ์ในกรณีที่เราต้องการทราบว่าตัวแปรสองตัวมีความเกี่ยวข้องกันมากน้อยเพียงใด จะขอยกตัวอย่างเพื่อง่ายต่อการเข้าใจ สมมุติว่านักจิตวิทยาต้องการศึกษาเรื่องความก้าวร้าวกับการดูโทรทัศน์ เขาต้องการหาความสัมพันธ์ว่าการดูโทรทัศน์ที่แสดงออกถึงความรุนแรง เช่น ฆ่าฟัน ชกต่อยกันนั้นจะมีผลอย่างไรต่อการแสดงความก้าวร้าวของเด็กต่อเพื่อน ๆ

จากข้อมูลนี้ ตัวแปร 2 ตัวคือ จำนวนชั่วโมงที่ดูโทรทัศน์ (เรียกว่า X) และความก้าวร้าวที่เด็กแสดงออก (เรียกว่า Y) สมมุติว่า X และ Y มีความสัมพันธ์กันในทางบวก ย่อมแสดงว่า ยิ่งเพิ่มจำนวนชั่วโมงดูโทรทัศน์ประเภทไหนความรุนแรงเข้าไป เด็กก็จะยิ่งแสดงความก้าวร้าวกับเพื่อนมากขึ้น เราเรียกว่าตัวแปรทั้งสองมีความสัมพันธ์กันสูง เป็นรูปบวกอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ ค่า X ที่เพิ่มขึ้นจะเป็นอัตราส่วนที่เพิ่มขึ้นของ Y ด้วย

อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ทั่ว ๆ ไปความสัมพันธ์ของตัวแปรจะไม่ออกมาเป็นรูปสมบูรณ์ คือไม่เพิ่มเป็นเงาตามตัวกันเสมอไป อาจจะออกมาในรูปบวกแต่ไม่สมบูรณ์ เช่น ถ้าให้เด็กดูโทรทัศน์ที่มีความรุนแรงมากขึ้น เด็กอาจมีความก้าวร้าวเพิ่มขึ้นจากเดิมอีกเล็กน้อย ไม่มากตามอัตราส่วนที่ดู อย่างนี้เราก็เรียกได้ว่ามีความสัมพันธ์กันในทางบวกแต่ไม่สมบูรณ์

นอกจากในรูปบวกแล้ว ความสัมพันธ์อาจออกมาในรูปลบ หมายความว่า เมื่อค่าของตัวแปรตัวหนึ่งเพิ่มขึ้นจะทำให้อีกตัวหนึ่งมีค่าลดลง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างการเล่นฟุตบอลและการดูหนังสือ ยิ่งเล่นมากชั่วโมงขึ้น ชั่วโมงดูหนังสือก็จะยิ่งลดลงเป็นต้น เราเรียกว่ามีความสัมพันธ์กันทางลบแบบสมบูรณ์ และก็เช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่ความสัมพันธ์ ถ้าจะออกมาในรูปลบจะไม่เป็นรูปลบแบบสมบูรณ์คือ เมื่อเพิ่ม X แล้ว ตัว Y ที่ลดลงจะไม่เป็นอัตราส่วนตามตัว X ที่เพิ่มขึ้น

ในกรณีสุดท้าย เมื่อค่าสหสัมพันธ์เป็นศูนย์ จะแสดงว่าของ 2 สิ่งไม่มีความสัมพันธ์กันเลย ตัวอย่างเช่น ความสูงต่ำของลักษณะทางร่างกายของคนกับการเรียนดีของเขาจะไม่สัมพันธ์กันเลย คือเด็กเรียนดีอาจสูงก็ได้ เตี้ยก็ได้ คือไม่ว่า X จะเพิ่มขึ้นหรือลดลงจะไม่ทำให้ Y เปลี่ยนแปลงเลย

ตามปกติค่าสหสัมพันธ์นั้น นิยมให้เป็นตัวเลข ถ้าค่าสหสัมพันธ์เป็นไปในทางบวกอย่างสมบูรณ์จะได้ค่า + 1 ถ้าไม่สมบูรณ์ค่าจะออกมาเป็นจุดทศนิยม เช่น .88 นี้ก็เรียกว่าตัวแปรทั้งคู่มีความสัมพันธ์กันไปในทางบวกระดับสูง และก็เช่นเดียวกัน ในทางลบถ้าค่าความสัมพันธ์ออกมาเป็นไปในทางลบอย่างสมบูรณ์ ก็จะได้สหสัมพันธ์เป็น - 1 แต่ส่วนใหญ่แล้วค่าจะออกมาเป็นทศนิยมมากกว่าจำนวนเต็ม เพราะหายากที่ความสัมพันธ์จะเกี่ยวข้องกันในรูปแบบสมบูรณ์เช่นนั้น

การศึกษาแบบสหสัมพันธ์มีประโยชน์มากในกรณีที่ผู้ศึกษาต้องการสำรวจถึงความสัมพันธ์ของตัวแปรที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ เป็นตัวแปรที่เราควบคุมไม่ได้ เช่น เพศ อายุ ความฉลาด เป็นต้น เราต้องการรู้ว่าตัวแปรเหล่านี้สัมพันธ์กับสิ่งที่เราสนใจอย่างไร นอกจากนี้สหสัมพันธ์ก็ยังมีประโยชน์ในแง่ที่เราอาจสำรวจความสัมพันธ์ของตัวแปรคู่ต่าง ๆ ได้มากมายเพื่อดูความเกี่ยวข้องกันในรูปแบบใดบ้าง และเมื่อสำรวจว่าตัวแปรคู่ไหนสัมพันธ์กันในเชิงใดแล้ว เขาก็จะได้ทำการสำรวจถึงสาเหตุของความสัมพันธ์ต่อไป ซึ่งเขาอาจทำได้ด้วยวิธีการทดลอง

1.6.2 การทดลอง

วิธีการทดลอง เป็นวิธีการที่ผู้ศึกษาดัดแปลงและปรับปรุงสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ให้เปลี่ยนรูปไป เพื่อศึกษาดูผลจากการเปลี่ยนแปลงนี้ เช่น เพิ่มเวลาดูหนังสือจากวันละชั่วโมง มาเป็นวันละ 3 ชั่วโมง และดูว่าจะมีผลต่อการเรียนอย่างไรบ้าง วิธีการทดลองนี้ต่างจากวิธีสหสัมพันธ์ตรงที่ว่าผู้ศึกษาด้วยวิธีการทดลองนี้จะควบคุมให้สิ่งแวดล้อมเป็นไปตามที่เขาต้องการ ในขณะที่วิธีสหสัมพันธ์เราไม่ได้ดัดแปลงสภาพสิ่งแวดล้อม เพียงแต่หาค่าความสัมพันธ์ของตัวแปรที่มีอยู่แล้วเท่านั้น

วิธีการทดลองนี้ประกอบด้วยตัวแปร 2 ลักษณะคือ ตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม ตัวแปรอิสระเป็นตัวแปรที่ผู้ศึกษาตั้งใจเปลี่ยนแปลง เช่น การทอหนังสือจาก 1 ชั่วโมงมาเป็น 3 ชั่วโมง ส่วนตัวแปรตาม คือผลที่ตามมา จากการเปลี่ยนแปลงของตัวแปรอิสระ ในที่นี้ก็คือ ผลการเรียนรู้ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงการทอหนังสือนั่นเอง ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าตัวแปรอิสระ คือตัวแปรที่เป็นต้นเหตุ ส่วนตัวแปรตาม คือผลที่ตามมานั่นเอง

จะสังเกตได้ว่า วิธีการทดลองนี้ได้รับความนิยมมากในการศึกษาทางจิตวิทยาสังคม เพราะผู้ศึกษาสามารถจัดสภาพการณ์บางอย่างที่ต้องการศึกษาให้เกิดขึ้นได้ และมีอำนาจควบคุมตัวแปรอื่นให้เข้ามาแทรกซ้อนน้อยที่สุด หรือไม่มีการแทรกซ้อนเลย และสังเกตผลที่ตามมาว่าเป็นอย่างไร ตรงกับสมมุติฐานที่ตั้งเอาไว้หรือไม่ และถ้าไม่แน่ใจก็สามารถทดลองซ้ำแล้วซ้ำอีกได้ เพื่อผลที่ออกมาจะได้ตรงกับความเป็นจริงมากที่สุด

1.7 ชนิดต่าง ๆ ของการศึกษาทางจิตวิทยาสังคม

ถ้าจะพูดถึงชนิดต่าง ๆ ของการศึกษาแล้ว นักจิตวิทยาสังคมมีวิธีการทำวิจัยหลายรูปแบบต่าง ๆ กันออกไป ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการศึกษา ธรรมชาติของสิ่งที่เขาต้องการศึกษา และความมากน้อยที่เขาจะเข้าไปควบคุมสถานการณ์นั้น ๆ เช่น ถ้าเขาไม่ยากแต่ต้องสภาพธรรมชาติเลย เขาก็ต้องเลือกวิธีการศึกษาชนิดที่ไม่มีควบคุมตัวแปรเลยเป็นการสังเกตปรากฏการณ์ตามที่เกิดในธรรมชาติ แต่ถ้าเขาต้องการดูผลของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งเร้า เขาก็จะต้องใช้การศึกษาชนิดที่มีการควบคุมตัวแปร คือมีการตั้งใจเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมหรือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง และสังเกตผลแห่งการเปลี่ยนแปลงนั้น

โดยทั่วไปแล้ว วิธีการศึกษาล้วนมีข้อเด่นข้อด้อยต่างกันออกไป อาจกล่าวได้ว่าไม่มีวิธีการศึกษาชนิดใดที่ดีกว่าชนิดอื่น ในการเขียนถึงวิธีการศึกษาต่างชนิดกันนี้ ก็จะได้กล่าวถึงส่วนได้เปรียบเสียเปรียบของแต่ละชนิดเป็นรายกรณีไป การที่นักจิตวิทยาจะใช้การศึกษาวิธีใด จึงต้องคำนึงถึงผลดีเสียของการศึกษาแต่ละชนิด เรื่องที่เขาต้องการศึกษา ตลอดจนความลึกซึ้งของเรื่องที่เขาจะสรุปผล

สำหรับหนังสือจิตวิทยาสังคมเบื้องต้นนี้ จะขอแนะนำวิธีการศึกษาเพียง 4 วิธีใหญ่ ๆ ได้แก่ 1) การศึกษาในสนาม (Field study) 2) การทดลองในสนาม (Field experiment) 3) การทดลองในห้องปฏิบัติการ (Laboratory experiment) และ 4) การสำรวจกลุ่มตัวอย่าง (Sampling survey) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.7.1 การศึกษาในสนาม (Field Study)

การศึกษาในสนาม หมายความว่าการศึกษาจากสภาพการณ์ที่แท้จริง เช่น การสังเกตพฤติกรรมข้ามถนนของประชาชนว่ามีกี่เปอร์เซ็นต์ที่ข้ามถนนโดยเคารพกฎจราจร การศึกษาวิธีนี้ผู้ทำการศึกษาจะเข้าไปสังเกตพฤติกรรมตามธรรมชาติจริง ๆ ของมนุษย์ เขาอาจไปยืนชும்ดูที่สี่แยกแห่งหนึ่ง และนับจำนวนผู้ที่ข้ามถนนทั้งหมดในช่วง 1 ชั่วโมงว่ามีผู้ข้ามกี่รายที่เคารพกฎจราจร และกี่รายที่ทำผิดกฎ การศึกษาวิธีนี้ผู้ศึกษาจะไม่เข้าไปควบคุมตัวแปรอิสระเลย คือเขาจะไม่พยายามไปแตะต้องหรือทำให้ผู้ถูกสังเกตรู้ตัวว่าเขากำลังถูกสังเกตอยู่ ดังนั้น การศึกษาในสนามจึงเป็นเพียงสังเกตพฤติกรรมของคนอื่น ๆ หรือดูความสัมพันธ์ของตัวแปรเท่านั้น การศึกษาประเภทนี้จึงเป็นการศึกษาประเภทสหสัมพันธ์ ไม่ได้เป็นการควบคุมตัวแปรแต่อย่างใด

กล่าวโดยสรุป การศึกษาในสนามจึงเป็นการสังเกตพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติอย่างแท้จริง ผู้ศึกษาจะไม่ทำอะไรกระทบกระทั่งอนธรรมชาติที่ต้องการศึกษาเลย ผลดีของการศึกษาชนิดนี้ก็คือได้รู้ถึงข้อมูลที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ตามความเป็นจริง และยิ่งกว่านั้นในธรรมชาติทั่ว ๆ ไปที่ไม่มีมีการควบคุม ย่อมมีตัวแปรมากมายเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน การมีตัวแปรมากมายนี้ทำให้ผู้ศึกษาสามารถสรุปผลวิจัยออกมาได้หลายรูปแบบ ซึ่งผลดีก็คือทำให้มีข้อเสนอแนะในการศึกษาเพิ่มเติมในอนาคตได้มากมาย

แต่ในขณะเดียวกัน ผลเสียของการศึกษาในสนามก็คือ เราไม่สามารถตอบคำถามถึงสาเหตุของพฤติกรรมได้ เนื่องจากว่าเราได้ทำเพียงแค่สังเกตปรากฏการณ์และดูความสัมพันธ์ แต่การดูความสัมพันธ์ไม่ได้ทำให้เรารู้เกี่ยวกับสาเหตุของการเกิดสิ่งนั้น เราจึงสรุปถึงเหตุแห่งปรากฏการณ์นั้น ๆ ไม่ได้

จุดอ่อนอีกประการหนึ่งของการศึกษาในสนามก็คือ เราขาดมาตรการที่เที่ยงตรงในการวัดความเปลี่ยนแปลงของตัวแปรต่าง ๆ ได้ โดยเฉพาะตัวแปรตาม ทั้งนี้เพราะผู้ศึกษาไม่ประสงค์ให้ผู้ถูกศึกษารู้ตัว และจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสภาพการณ์ตามธรรมชาติเลย จึงทำให้ไม่สามารถเข้าไปใช้วิธีวัดได้ตามใจปรารถนา

นอกจากนี้ จุดด้อยอีกประการหนึ่งก็คือ การศึกษาในสนามต้องลงทุนสูง ทั้งในด้านกำลังคนและงบประมาณในการศึกษา จึงเป็นเรื่องที่ผู้ศึกษาต้องคิดให้รอบคอบตัวก่อนตัดสินใจใช้วิธีศึกษาในสนาม

1.7.2 การทดลองในสนาม (Field Experiment)

วิธีทดลองในสนาม หมายถึงการศึกษาในสนามตามสภาพการณ์ที่เป็นจริง แต่ครั้งนี้ผู้ศึกษาจัดตัดแปลงและควบคุมตัวแปรบางตัวด้วย แทนที่จะนั่งสังเกตเฉย ๆ อย่างในกรณีการศึกษาในสนาม ตัวอย่างเช่น นักจิตวิทยาต้องการศึกษาเรื่องการช่วยเหลือกันทางสังคม เขาอาจจะสร้างเป็นสถานการณ์ขึ้นมาโดยใช้ฉากจริง ๆ ของสิ่งแวดล้อม เช่น ให้คนขับรถทำเป็นรถตายอยู่ที่สี่แยกแห่งหนึ่ง เพื่อที่จะดูว่ามีผู้ใดยื่นมือให้การช่วยเหลือบ้าง เขาอาจควบคุมตัวแปรเรื่องเพศ อายุ การแต่งกายของเจ้าของรถ เพื่อดูว่าพฤติกรรมการช่วยเหลือทางสังคมจะเปลี่ยนไปหรือไม่ ถ้าเจ้าของรถมีลักษณะต่าง ๆ กันดังนี้ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการทดลองในสนามนี้ แม้จะเชื่อว่าเป็นการทดลองก็จริงอยู่ แต่ได้ทำให้ผสมกลมกลืนไปอย่างดีกับสภาพที่เป็นจริงตามธรรมชาติ ทำให้ผลที่ได้ก็ไม่ต่างอะไรจากการศึกษาในสนามนัก เพียงแต่คราวนี้เราสร้างให้สถานการณ์เกิดขึ้น แทนที่จะนั่งคอยให้สถานการณ์เกิดเองตามธรรมชาติ ซึ่งอาจกินเวลาเป็นอาทิตย์ เป็นเดือนหรืออาจไม่เกิดในช่วงที่เราสังเกตเลยก็ได้

อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำหรับผู้ที่ต้องการศึกษาวิธีทดลองในสนามก็มีเช่นกัน กล่าวคือ เราอาจไม่สามารถควบคุมตัวแปรอิสระตามที่เราต้องการได้ หรือบางครั้งการปฏิบัติจริง ๆ ในสนามก็อาจไม่เป็นไปตามที่คาดหมายไว้ก็ได้ เช่น จากตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้น ขณะที่ผู้ศึกษาสร้างสถานการณ์รถเสียกลางถนนนั้น อาจเป็นสาเหตุทำให้การจราจรที่ติดขัดอยู่แล้วก็มีปัญหามากขึ้น หรือมีฉะนั้นตำรวจก็อาจเข้ามามีส่วนร่วม หรือคนขับอาจได้รับอันตรายจากรถคันอื่น เป็นต้น ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้น ผู้ศึกษาจะต้องยุติการทดลอง หรือไม่ก็ต้องเปลี่ยนสถานการณ์เป็นรูปแบบอื่น ๆ ไป ทั้งนี้ เพราะการศึกษาของเราไม่ควรทำให้ผู้อื่นต้องเดือดร้อนหรือเสี่ยงที่จะต้องรับอันตรายอื่นใดทั้งสิ้น

1.7.3 การทดลองในห้องทดลอง (Laboratory Experiment)

วิธีการนี้ผู้ศึกษาตั้งใจเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม หรือสภาพธรรมชาติ แล้วคอยสังเกตดูผลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมนั้น เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระ และตัวแปรตามว่ามีเกี่ยวข้องกันอย่างไร และถ้าตัวแปรอิสระเปลี่ยนแปลงไปจะก่อให้เกิดผลแก่ตัวแปรตามอย่างไรบ้าง

ตามปกติแล้วการทดลองในห้องปฏิบัติการนี้ ผู้ศึกษาจะใช้วิธีควบคุมตัวแปรอิสระหลาย ๆ ตัวในสภาพของห้องทดลอง และสำรวจดูผลที่เกิดตามมาจากการควบคุมตัวแปรนั้น ๆ วิธีการทดลองในห้องทดลองนี้จะมีการควบคุมที่รัดกุม และมีมาตรการที่แน่นอน และจะช่วยให้ผู้ศึกษาลดอิทธิพลของตัวแปรแทรกซ้อนลงได้อย่างมากมาย

อย่างไรก็ตาม จุดอ่อนของวิธีการทดลองในห้องทดลองนี้ก็คือการขาดสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงตามธรรมชาติ การนำคนมาสังเกตปฏิกิริยาในห้องทดลอง ย่อมจะไม่เหมือนกับการที่เราสังเกตปฏิกิริยาเขาในสิ่งแวดล้อมที่เป็นจริงตามธรรมชาติ ตัวอย่างเช่นการทดลองเรื่องการคล้อยตามกันนั้น ผลความกดดันของกลุ่มในห้องทดลอง ย่อมเทียบไม่ได้กับผลการกดดันทางสังคมจากกลุ่มในสิ่งแวดล้อมที่แท้จริงของเขา

โดยสรุป วิธีการทดลองในห้องทดลองนี้เป็นที่นิยมใช้แพร่หลายในหมู่นักวิจัยและนักจิตวิทยาสังคม เพราะการทดลองในห้องทดลองนั้นทำได้สะดวก การจัดควบคุมตัวแปรนั้นก็ง่าย และถ้าจะให้ปรากฏการณ์เกิดขึ้นก็ครั้งก็ยอมทำได้ อาจเปรียบเทียบผลที่ได้ในแต่ละครั้งว่าต่างกันไปหรือไม่ ยิ่งไปกว่านั้น การสร้างให้สถานการณ์เกิดขึ้นในห้องทดลองนั้นทำได้ง่าย และรวดเร็วกว่าการรอคอยธรรมชาติในบางครั้ง

1.7.4 การสำรวจกลุ่มตัวอย่าง (Sampling Survey)

วิธีสุ่มตัวอย่างนี้เหมาะสำหรับผู้ที่สนใจเก็บข้อมูลที่เกี่ยวกับความคิดเห็น หรือทัศนคติของบุคคลที่มีต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดในอดีต ปัจจุบันหรืออนาคตของเขา ตามปกติแล้วผู้ศึกษาวิจัยจะใช้ข้อมูลที่เขาเก็บมานั้น ในการสรุปผลความคิดเห็นความเชื่อของประชากรส่วนใหญ่

ในการทดลองทางจิตวิทยาสังคมชนิดนี้ เรามักจะทำกับกลุ่มของประชากรที่เราต้องการศึกษา คือเราไม่สามารถใช้ประชากรทั้งหมดมาศึกษาได้ จึงจำเป็นต้องมีการสำรวจจากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมด เนื่องจากเราต้องการให้ผลการทดลองของเราครอบคลุมไปถึงประชากรทั้งหมด เราจึงจำเป็นต้องเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ดี ที่เป็นตัวแทนของประชากรจริง ๆ การเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ดีนั้นกระทำได้หลายวิธี เช่น การเลือกตัวอย่างโดยสุ่มเอาอย่างง่าย (Simple random sampling) เช่น วิธีการจับฉลาก เลือกเอาตามจำนวนที่ต้องการ เช่น ถ้าต้องการ 20 คน ก็ดึงสลากออกมา 20 ใบ จากจำนวนคนทั้งหมด นอกจากนี้ ก็มีวิธีเลือกตัวอย่างโดยสุ่มออกตามชั้น (Stratify random sampling) เป็นการเลือกโดยแบ่งประชากรออกเป็นชั้น ๆ เช่น ตามอาชีพ อายุ เพศ ภูมิภาค ฯลฯ การเลือกก็ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างตามชั้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้แน่ใจว่าเป็นตัวอย่างมาจากทุกส่วนของประชากรจริง ๆ

โดยทั่ว ๆ ไป ตัวอย่างที่เลือกมาจากการสุ่มนั้นเป็นตัวอย่างที่ดีไม่มีอคติของผู้เลือกเข้าไปเกี่ยวข้อง และทุกคนในประชากรนั้นได้รับโอกาสที่จะถูกเลือกเท่ากันหมด ทั้งนี้ เพื่อเป็นประโยชน์ในการสรุปผลให้ครอบคลุมไปถึงประชากรทั้งหมด

อย่างไรก็ตาม การสุ่มตัวอย่างนั้นแม้จะได้ข้อมูลมามาก แต่ข้อมูลนั้นก็ขาดความลึกซึ้ง ผู้ศึกษาจะใช้วิธีถามกลุ่มตัวอย่างให้ได้ข้อมูลมากที่สุดภายในเวลาอันสั้น ถ้าถามก็เป็นลักษณะสั้น ๆ ธรรมดา ไม่มุ่งลึกไปถึงสาเหตุของคำตอบ เพราะจุดมุ่งหมายของผู้ศึกษานั้นต้องการเพียงทำนายความคิดเห็นของผู้ตอบ ดังนั้น การสุ่มตัวอย่างจึงคล้ายกับการศึกษาในสนาม คือเพียงแต่ศึกษาถึงสหสัมพันธ์ของตัวแปรเท่านั้น มิได้แสดงถึงสาเหตุของพฤติกรรมเลย

ข้อควรระวังในการสุ่มตัวอย่างก็คือ การเลือกกลุ่มประชากร ถ้าผู้ศึกษาไม่ระวังไปเลือกกลุ่มที่ไม่เป็นตัวแทนของประชากรที่แท้จริง อาจทำให้ข้อมูลที่ได้ไม่น่าเชื่อถือ และเป็น การสิ้นเปลืองและเสียเวลาศึกษาไปโดยไร้เหตุ

1.8 สรุป

1. ความแตกต่างของจิตวิทยากับสังคมวิทยานั้นอยู่ที่ว่า สังคมวิทยาจะสนใจศึกษาถึงความเป็นไปของกลุ่ม และปรากฏการณ์ของกลุ่มมากกว่าบุคคลในกลุ่ม จิตวิทยาสังคมจะศึกษาถึงบุคคลและปฏิกิริยาตอบโต้ของเขาที่มีออกไปกับบุคคลอื่น เมื่ออยู่ต่อหน้ากลุ่มหรือบุคคลอื่น ๆ
2. ความสนใจของนักจิตวิทยาสังคมนั้นมีหลายเรื่อง ตั้งแต่เรื่องเกิดกับตัวเอง เช่น ทศนคติไปจนถึงเรื่องที่เป็นปัญหาของสังคม เช่น เรื่องการจราจร ความก้าวร้าวในสังคม เป็นต้น นักจิตวิทยาสังคมจะตั้งคำถามเพื่อทดสอบสมมุติฐานที่ตั้งขึ้น และเป็นการพิสูจน์ทฤษฎีไปด้วย
3. คำจำกัดความของจิตวิทยาสังคมก็คือ การศึกษาที่นักจิตวิทยาพยายามเข้าใจ ความนึกคิด ความรู้สึกและพฤติกรรมของมนุษย์ที่เข้าไปเวลาอยู่ต่อหน้าบุคคลอื่น หรือที่เขาเห็นว่าบุคคลอื่น
4. จิตวิทยาสังคมที่สอนในแผนกจิตวิทยานั้นจะมีแนวโน้มศึกษาความสัมพันธ์ในระดับบุคคลต่อบุคคลและต่อกลุ่ม และต้องการสำรวจว่าบุคคลอื่นมีอิทธิพลต่อความนึกคิด ความรู้สึก และการตัดสินใจแสดงพฤติกรรมของมนุษย์อย่างไร
5. จิตวิทยาสังคมถือกำเนิดมาจากวิชาจิตวิทยาและสังคมวิทยา วิชาจิตวิทยาสังคมเพิ่งถือกำเนิดมาไม่นานนี้เอง นักจิตวิทยาชาวเยอรมันชื่อ เลอวิน ได้สนใจศึกษาเรื่องกลุ่มและตั้งทฤษฎีกลุ่มไว้มากมาย เป็นการเปิดโลกการค้นคว้าทางจิตวิทยาสังคม
6. การสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์เป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาทางทฤษฎี ทฤษฎีมีส่วนประกอบ 2 ส่วนคือ กลุ่มของสิ่งที่พื้นฐานและความสัมพันธ์ของสิ่งกับเหล่านั้น เมื่อทฤษฎีกำเนิดขึ้นก็จะต้องมีการค้นคว้า ทดสอบสมมุติฐาน ถ้าทดสอบแล้วสมมุติฐานผิดตัวทฤษฎีก็ผิดด้วย
7. ทฤษฎีมีความจำเป็นในการช่วยจัดระบบความคิดเกี่ยวกับปัญหานั้น ๆ ช่วยคาดคะเนหรือพยากรณ์ในสิ่งที่ยังไม่เกิด และกระตุ้นให้เกิดการค้นคว้าวิจัย เพื่อพิสูจน์ทฤษฎี
8. ทฤษฎีที่ดีจะต้องถูกต้องกับความเป็นจริง เป็นที่ยอมรับ ไม่ต้องใช้สิ่งก๊อปมากมายมาอธิบาย และจะต้องช่วยกระตุ้นให้เกิดการอยากทำวิจัยเพิ่มขึ้น ทฤษฎีที่ไม่มีคุณสมบัติครบจัดเป็นทฤษฎีที่สมบูรณ์ยังไม่ได้

9. การศึกษาประเภทสหสัมพันธ์ เป็นการดูความสัมพันธ์ของตัวแปร 2 ตัว ว่ามีความเกี่ยวข้องกันมากน้อยเพียงใด ค่าของสหสัมพันธ์อาจออกมาเป็นรูปบวก ลบ หรือศูนย์ ค่าของสหสัมพันธ์ที่สมบูรณ์มักจะไม่มีเกิดขึ้นในความเป็นจริง

10. การศึกษาโดยการทดลอง เป็นวิธีการที่ผู้ศึกษาดัดแปลงและปรับปรุงสภาพสิ่งแวดล้อมให้เปลี่ยนรูปไป เพื่อดูผลจากการเปลี่ยนแปลงนั้น ตัวแปรอิสระคือตัวแปรที่ผู้ศึกษาตั้งใจเปลี่ยนแปลง ส่วนตัวแปรตามคือผลที่ตามมาจากการเปลี่ยนตัวแปรอิสระ

11. การวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ชนิด ได้แก่ การศึกษาในสนาม การทดลองในสนาม การทดลองในห้องทดลอง และ การสำรวจกลุ่มตัวอย่าง การศึกษาทั้ง 4 ชนิดมีที่ใช้ต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการศึกษา ธรรมชาติของเรื่องที่ศึกษา และความมากน้อยที่ผู้ศึกษาต้องการควบคุมสถานการณ์ วิธีวิจัยทั้ง 4 ชนิดไม่มีวิธีใดดีกว่าวิธีอื่น ต่างก็มีจุดเด่น จุดอ่อน ต่างกันออกไป